

քալէպները «Առաջին բնակութիւնն» և «Երբ հայրը լամպա գընեց»:

«Առաջին բնակութիւն»-ով Ահօ կը պատկերացնէ այն անշըշուկ, անձնուրաց, տաժանագին ջանքերը, որ Ֆինլանդիայի գաւախները գործ են դրած շէնցնելու համար իրենց հայրենիքը, բեղմնաւորելու համար անոր խոպան հողերը: Եթէ այսօր Ֆինլանդիան քաղաքակիրթ, կուլտուրական, բարգաւաճ երկիր մը դարձած է, այդ՝ «Առաջին բնակութեան» հերոսներուն շնորհիւ է:

«Երբ հայրը լամպա գնեց»-ը շատ աւելի գեղեցիկ է քան առաջին պատմութեամբը: Ահօ՛ այս վերջին գործին մէջ երևան կու գայ դիտողի և ստեղծողի խորունկ կարողութիւններով: Թարգմանութիւնը սահուն է:

ԶԱԽԷՆ

Խաչատուր Բաբայեան՝ «Վաղաժամ մահ», ողբերգութիւն 5 արարուածով, Թիֆլիս, 1904 թ., գինն է 1 ռուբլի:

Ինչպէս կը ցուցնէ աս «ողբերգութիւնը» պ. Բաբայեան սէ միայն տիպեր, դրութիւններ, հոգեկան ընդհարումներ ստեղծելու գաղտնիքը չգիտէ, այլև չգիտէ մինչև անգամ այն հասարակ, տարրական բանը, թէ իւրաքանչիւր տեսարանի՝ գործողութեան բեմը փոխել կարելի չէ, բայց այդ գալթակեցուցիչ ագիտութիւնը չէ արդեւած զինքը թատերախաղեր գրելու:

«Վաղաժամ մահը» բացարձակապէս զուրկ է թէ արտաքին և թէ ներքին ամենաչնչին արժանաւորութենէ: Պ. Բաբայեանի ողբերգութիւնը կը նմանի մուրացիկի մը տոպրակին, ուր խառնիխուռն և շտապով լեցուած են ամեն տեսակ ուտելիքներ: Պ. Բաբայեան այդ պարկին մէջ լեցուցեր է իր բոլոր գիտցածն ու չգիտցածը: «Վաղաժամ մահը» անբնական, արհեստական խօսակցութիւններու, ուռուցիկ, զահլէ տանող ճառերու, իմաստակ, երեսայական դատողութիւններու շեղակոյտ մըն է, որու հսկայական անմտութեան առաջ մարդ չգիտէ, զարմանալի թէ զայրանայ: Տեսէք:

Առաջին արարուած. ա. տեսարան. Քաղաք. Առանձնաւանդակ. Տիգրանը՝—ողբերգութեան (?) հերոսը և ընկերը՝ Լեւոն՝ դպրոցը նոր են աւարտել: Վկայագիրները՝ ձեռքներին կ'ուխտեն «օրինակելի անձնաւորութիւններ» ըլլալ: Ու երգում կ'ընեն զրչի վրայ:

Տիգրան. Նշովված է նա, ով չի կատարի այս ուխտն ու երգումը:

Լեւոն. Ամէն (!!!) (Տիգրանը հանելով իր ժամացոյցը՝ տալիս է Լեւոնին, իբրեւ յիշատակ անմոռացութեան, որի փոխարէն ստանում է նրանից մի մատանի, Երկուքը միասին դուրս կ'ելլեն):

Բ. տեսարան. Տան մի սենեակում: Տիգրանի ծնողքը՝ Յովհաննէսն ու Մարիամը ներս կը մտնեն. իրարու հետ քանի մը խօսք կը փոխանակեն ու կը շտապեն Տիգրանի մօտ, որովհետեւ «ներա յոգնատանջ ուղեղին հարկաւոր է զուարճութիւն»:

Գ. տեսարան. Առանձնասենեակ: Ներս կը մտնէ Տիգրանը. «... հէ, աշխարհ, անհասկանալի աշխարհ. այսքան ապրեցայ և ուսում ստացայ,—տարիներ անցրի, բայց քեզնից մի գուլիս չըհանցի... Ո՛հ, սիրտս ճնշոււմ է տխուր մտածմունքներից... սիրտը խիստ կապ ունի երեակայութեան հետ. մեր ուղեղի այսպէս կամ այնպէս մտածելուց մեր սրտի տրամադրութիւնն էլ փոխուում է... Աշակերտական վերջին տարիներում ես կատարեալ բանաստեղծ էի...» Այդ պատճառով ալ կ'երեակայէ եղբր որ իր փառքի դրօշակը բոլոր բանաստեղծներու «դրօշակներից պէտք է բարձր ծածանվի»: «Ահա այսքան մեծ է բանաստեղծական հանճարի դերը, որի համար էլ նրան էի ձգտում և ձգտում եմ այժմ ողջ էութիւնովս»: Այս ճառին վրայ ներս կը մտնեն Յովհաննէսն և Մարիամը, և յանկարծ կ'առաջարկեն որ Տիգրանն ամուսնանայ: Տիգրան քիչ նազ կ'ընէ ու կ'ընդունի, «եթէ միայն փոքր ի շատէ բաւարարութիւն կը տայ (նշանածը) իմ պահանջներին»... Մայրը աղջիկ մը կը ճանչնայ արդէն, Սաթենիկ՝ էհ քանի որ տղան համաձայնութիւն տուաւ նոյն վայրկեանին բնմը թողելով կ'երթան Սաթենիկի տեսութեան:

Դ. տեսարան. Տան դահլիճում: Այս անգամ Սաթենիկենց տանն ենք: Սաթենիկի ծնողքը արդէն կը սպասեն նշանտես եկողներուն: Կը մտնին հիւրերը: Բարև, Աստուծոյ բարին: Ծանօթացում: Սաթենիկի ծնողքին Տիգրանը «դուրեկան տղայ է երևում». իսկ այս վերջինի ծնողքին վրայ ալ Սաթենիկը «շատ լաւ տպաւորութիւն է թողնում»:

—Միբլիդ իմ Տիգրան, յայտնիր կարծիքդ,թէ ի՞նչ կայ սրտումդ, ձայն կուտայ Յովհաննէսը:

—Միբլի հայրիկ, չնայելով որ ճիշտ է, թէ մարդ ճանաչելու համար դեռ պէտք է սպասել, սակայն այդ ասված է այնպիսիների համար, որոնք հոգեկան նուրբ հոտառութիւն չունեն (?): Այնինչ իմ ծանօթութիւնը հոգեբանական գիտութեան հետ և դրանից ու կեանքի մինչև այժմ ունեցած շատ ու

քիչ փորձառութիւնից ստացած հոգեգիտութիւնս շտապեցնում են ինձ իմ ձեռնարկութեան մէջ (!):

Սա ողբերգութիւնն չէ կատարեալ զաւէշտ: Բայց շարունակեմք: Մէջ կը մտնին մայրն ու հայրը ու կը յայտնեն որ ամեն կերպով Սաթենիկը յարմար կը դատին Տիգրանի համար: Տեսնենք օրիորդն ալ համաձայն է: Սարգիս՝ Սաթենիկի հայրը՝ իր կարգին կը միջամտէ:

Սարգիս.—Ի՞նչ կ'ասես, որդիս:

Սաթենիկ.—Համաձայն եմ:

Յովհաննէս.—Ուրեմն շտապենք պատրաստութիւն տեսնելու նշանադրութեան համար:

Տիգրան.—Ո՛չ մի պատրաստութիւն հարկաւոր չէ. բաւական է այս մատանին: (Հանում է մատից և տալիս օրիորդին):

Մարիամ. Այդքան շտապէ՛ր...

Տիգրան. Մէրը սահման չի ճանաչում:

Ուրեմն հերոսը իր հոգեկան նուրբ հոտառութեամբ ոչ միայն հաւնած է Սաթենիկին, այլև անոր սէրը հինգ բոլորէի մէջ արդէն ռահման չի ճանաչում: Լաւ, այդպէս ալ թող ըլլայ: Հիմա նշանդրութեան յետոյ ի՞նչ կը մնայ. հարսանիքը: Ու Մարիամն ու Յովհաննէսը վայրկեան մը աւելի չեն կենար—արդէն բոլոր գործողները հրդեհէ փախչողներու պէս կը շտապեն ամբողջ թատերախաղի ժամանակ—կ'երթան հարսանիքի պատրաստութիւն տեսնելու:

Յովհաննէս. ... Ուրեմն ամեն ինչ վերջացած է նշանադրութեան կողմից (?). այժմ գնանք և պատրաստուենք հարսանիքի համար: Մնա՛ք բարով, ազնիւ խնամիներս:

Սարգիս.—Գնա՛ք բարով, թանկագին բարեկամներս: Շտապելու ոչինչ չկայ. երբ ուզում էք, այն ժամանակ անենք հարսանիքը:

Յովհաննէս.—Շատ լաւ: (Յովհաննէսը, Մարիամը եւ Տիգրանը դուրս են գնում):

Սարգիս.—Այժմ մնում է մեզ խոնարհուել Նախախնամութեան վճռի առաջ և տեսնել մեր շուտափոյթ ձեռնարկութեան արդիւնքը:

Պրծնու: Ահաւասիկ ձեզի ա. արարուածը: Եթէ առաջին գործողութիւնն ալ այսպէս տեսարան առ տեսարան վերլուծեցի, շօշափելի կերպով ցոյց տալու համար էր մեր ընթերցողներուն պ. Բաբայեանի ոչ միայն յղացումի խեղճուկրակութիւնը, այլ և ոճի ու մտածումի այլանդակութիւնը: Պէտք է գիտնալ սակայն, որ միւս արարուածները նոյնքան և գուցէ

աւելի պակասաւոր են: Ամենմէկ տեսարանէ յետոյ գործողութեան տեղը փոխելը անփոփոխելի օրէնք մըն է պ. Բաբայեանի համար: Երկրորդ արարուածին հերոսը մեծ որդշում մը կու տայ իբրեւ ուսուցիչ գնալ գիւղ: Անշուշտ լաւ կ'ըլլար, որ քաղաքէ մէջ պաշտօն ունենար, բայց անճարը կ'ուտէ բանջարը: Սակայն հերոսը բանջար ուտող անճարը չէ. եթէ ան գիւղ կ'երթայ այն նկատումով է որ «բանն թւր կը հասնի, եթէ ամենքըն էլ քաղաքում լինեն: Պէտք է մի քիչ էլ զաղափարակաւնութիւն:

Երրորդ արարուածից հերոսը գիւղի ուսուցիչ է արդէն: Սենեակին մէջ աշուղի մը պէս կ'երգէ իր հայրենիքը կարօտը դուրս տալու համար:—«Արդէն ծածկվեց հայրենիքս—Հորիզոնի յետեւ,—Որտեղ թողի սիրելիքս—Մտածմունքի խոր ծովում:—Նրան որին պատահել է—Հայրենիքից բաժանուել,—Յայտնի է թէ որքան ծանր է—Սուրբ վայրերից անջատվել:—Դառն է ժամը, երբ պիտ, թողնես—Օրօրանը պապերիդ,—Որպէս նաեւ այդ վայրկեանը,—Երբ էլ չկայ սիրելիդ»:

Ինչպէս կը տեսնէք կատարեալ պլպուլ: Բայց գիւղի մէջ ուսուցիչը չի սիրուիր: Թէ ինչո՞ւ, չգիտենք: Գիւղացիները կ'աշխատին զայն փախցնել: Մէկը՝ Սարիբէգ անունով այդ հոգը իր վրայ կ'առնէ: Սարիբէգ կը մտածէ ծանօթանալ ուսուցիչին հետ, հրաւիրել այգի մը զուարճանալու. նպատակով և կերուխումէ յետոյ անոր հետ կուռի բռնուի, զայն լաւ մը տփել. «Ես նրան ինչպէս քո կամքն է, մի լաւ կուտեցնեմ. իսկ նա այդ անպատուութիւնը չի կարող տանել և գլուխ կ'առնէ կը գնայ. մենք էլ կազատվենք նրա ձեռքից»:

Զորրորդ արարուածին Սարիբէգ կը ծանօթանայ Տիգրանի հետ և խնճոյքի կը հրաւիրէ:

Հինգերորդ արարուածին Տիգրանն ու Սարիբէգը խումբ մը բարեկամներու հետ այգին կը զուարճանան: Յետոյ առանց կուռի կը վերադառնան այգիէն ու կ'երթան Սարիբէգի տունը: Կուռը այդտեղ կը պատահի. Սարիբէգ իր կնոջ հետ կուպտութեամբ կը վարուի, Տիգրան կը միջամտէ. Սարիբէգ կը պահանջէ որ Տիգրանը ետ վերցնէ իր ուղղած վերաւորական խօսքերը. Տիգրան չի վերցնել, այն ժամանակ Սարիբէգ կեղծ զայրոյթի մը մէջ խանչալը կը կոխէ ուսուցչին փորը:

Ահա ձեզի «Վաղաժամ մահը»: Խայտառակութիւնը կատարեալ դարձնելու համար կը մնայ որ ան փորձեն ներկայացընել...